

Az út Bukarestig. A második Balkán Szövetség felbomlása

A Balkán-probléma hatással volt az adott nagyhatalmi csoportosulások közti erőviszonyokra, mivel stratégiai jelentőséggel bírt a levantei térség, a Perzsa-öböl és az India felé vezető úton. Éppen ezért ünnepelte az antant az „új nagyhatalom” és az „ötszázezer szurony” születését, miközben a hármasszövetség is mindent megtett szétzúzása vagy maga mellé állítása érdekében. A Balkán Szövetség azonban sajátos felépítése miatt már a kezdetektől magában hordozta a felbomlás veszélyét.¹

Mai állapotában a Balkán-félsziget nem a sikeres integráció példája, ezért illúzió egy ilyen folyamat előképének tekinteni a második Balkán Szövetséget.² E tanulmány nem is ezzel foglalkozik, hanem a szövetség széteséséhez vezető belpolitikai és külpolitikai szituációról kíván vázlatos áttekintést adni. Vizsgálja a területi kérdés kiéleződését, a nagyhatalmi politika szerepét és az osztrák-magyar-bolgár közeledési kísérleteket.

Az első Balkán-háború gyors szövetséges sikerei általános meglepetést okoztak, ennek ellenére a békekötés 1913 májusáig kitolódott. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a háborús sikereket mind Szerbia, mind Bulgária kormánypártjai igyekeztek kihasználni a novemberi, decemberi választásokon, ezért mindkét félnek érdekében állt a hadműveletek idejének kitolása. Az ellenzék mindkét országban támadta ezt a törekvést. A bolgárok egyrészt arra hivatkoztak, hogy a felszabadító háború véget ért, azaz a most folyó hadműveletek területszerző háború jellegét viselik magukon, másrészt garantálni kell a felszabadított területek biztonságát, nehogy más is betegye oda a lábát. Főleg utólag érte sok bírálat a kormányokat, mert a háború folytatásával nőtt a veszélye annak, hogy területi kérdésekben a szövetségesek ellentétei kiéleződnek.³ A nemzetközi porondon ez egyfelől fokozta a nagyhatalmak közötti feszültségeket, másfelől esélyt adott a Monarchiának, hogy kiélezze a szövetségesek közötti viszonyt, ami esetleg a szövetség megszűnéséhez vezet. Az előbbi gondolatmenetből következően a bolgár ellenzék⁴ Drinápoly ostromát nem tartotta szükségesnek, viszont a szerb kormánypárt és ellenzék minden segítséget megadott szövetségésének, hogy elterelje figyelmét Macedóniáról. A szerb ellenzék viszonyulása a háború folytatásához jól mutatja azt, hogy a szerbek hogyan vélekedtek Macedóniáról, illetve a szerb-bolgár szerződés szövegéről.

„Milorad Draskovics: *Bulgária számára a fegyverszünet felmondása és az új háború Drinápoly, a Konstantinápoly utáni legfontosabb erőd elfoglalását jelenti. Bulgária számára ez azt is jelenti, hogy az eddigi egy tenger mellé két újabbat vesz birtokba, Konstantinápoly számára pedig ez egyenlő a teljes elszigeteléssel. Mi lesz a mi kompenzációnk Drinápoly és Thrákia megszerzéséért, a bolgárok vágyainak teljesüléséért?*

¹ Az oroszok és a szerbek a Monarchia ellen mozgósították volna a szövetséget, míg a bolgárok a törökök ellen. Az oroszok defenzív szövetséget akartak, a bolgárok viszont offenzívét. Az előbbi törekvést mutatja, hogy orosz hozzájárulás nélkül a szövetségesek nem cselekedhettek, ezért az oroszokat végül nem értesítették előre a hadüzenetről. A szerb-görög szövetség bolgárellenes volt s több ponton is ellentmondott a szerb-bolgár egyezménynek. A szövetség tehát nem oldotta fel az ellentéteket, sőt a feleket a megállapodások megszegésére buzdította. HELMREICH, E. C.: *The Diplomacy of the Balkan Wars*. Cambridge 1967.)

² Stavrianos az egységtörekvések közé sorolja, de ő még Jugoszlávia szétesése előtt írta művét. STAVRIANOS, L.: *The Balkan Federation*. New York, 1964.

³ A szerb-bolgár szerződés a Šar-hegységtől északra Ószerbiát (Szandzsák és Koszovó) a szerbeknek adta, Macedónia nagy részét a bolgárok, a kettő közötti vitás területet pedig az orosz cár döntőbíráskodására bízta, jöllehet mindhárom fél (szerbek, bolgárok, görögök) magának akarta Macedóniát.

⁴ A Belső és Külső Macedón Forradalmi Szervezet szimpatizánsairól s a németbarát irányzatról van szó.

Egy hang jobbról (kormánypárti): *Visszavesszük Macedóniát!*

Draskovics: *De hát már visszavettük, kormánypárti urak!*

Anasztaziusz Petrovics: *És a szerződés?*

Draskovics: *Ha azt akarják, hogy Szerbia betartsa a szerződést, először vegyék rá erre Bulgáriát. De Önök feloldják Bulgáriát egy olyan egyezmény alól, melyet aláírt, ugyanakkor Szerbiát teszik felelőssé egy olyanért, melyet sosem kötött meg!*⁵

Petrovics: *Ez a tény viszont – miként a világ is elismeri – ez adja a kormánynak a legtöbb jogot Macedónia fölött.*

Draskovics: *Mi nem azoknak az országoknak segítünk, melyek elismerik e tényt, hanem Bulgáriának, mely nem ismeri el!*⁶

Úgy tűnik, hogy a szerb kormánypárt, bár sajátosan értelmezte a szerb-bolgár szerződés szövegét, 1913 elején még kitartott annak érvényessége mellett és bízott a nagyhatalmi döntőbíráskodásban, igényt tartva a szerződés módosítására is. Az ellenzék viszont ragaszkodott ahhoz, hogy Szerbia ne mondjon le a már birtokába került területekről, és a katonai konvenciók megszegésével vádolta a bolgárokat. A kormánypárt úgy vélte, Macedónia azért illeti meg Szerbiát, mert a bolgárok Drinápoly ostromával felborítják az egyensúlyt,⁷ az ellenzék pedig azért, mert a bolgárok nem vettek részt Macedónia felszabadításában, tehát miért adjanak át egy olyan területet, melyért szerbek hullatták véréket. Bulgáriának viszont akkor sem jár Drinápoly, ha elvesztik Macedóniát. A háborút folytatni nem szabad. A két álláspont különbözőségének egyrészt az lett az eredménye, hogy a londoni konferencián mind a szerbek, mind a görögök támogatták Drinápoly bolgár kézre kerülését,⁸ vélvén így könnyebb lesz egyezsége jutni Szaloniki, illetve Macedónia ügyében. Másrészt az ellenzék mindig nagyobb területi követelésekkel állt elő lapjaiban,⁹ mint Pasic miniszterelnök. Ennek az lett a következménye, hogy Pasic népszerűsége otthon csökkent, emiatt neki is radikalizálódnia kellett. Mindez nem tett jót a Monarchiában uralkodó hangulatnak, s Bulgária sem tartotta szavahihetőnek Szerbia nyilatkozatait és magatartását, ami még a szerződés mérsékelt rektifikációját is megnehezítette.

Nem kell azonban túlzottan védelmünkbe venni a szerb miniszterelnököt, hiszen még ki sem tört az első Balkán-háború, a szerb követek szeptember 15-én egy titkos röpiratból arról értesültek, hogy Ószerbia korábban lefektetett határain, s a vitatott zónán túl a kormányzat követeli még Prilep, Kruševo és Ohrid városát, azaz a Vardar jobb partját.¹⁰ Ez már csak

⁵ A mondat kissé homályos, de fényt vet az ellenzéki politikusok információhiányára. A parlament 1913 elején még nem tudott Macedónia megosztásáról, mert az a szerződés titkos részében szerepelt. Az eredeti megállapodás szerint a bolgároknak jelentős erőt kellett volna a szerbek segítségére bocsátaniuk Macedóniában, de ez alól a bolgár kormányzat újabb egyezményekkel kihátrált, s a maradék csapatokat is Szaloniki ellen vezényelte, nem pedig a szerbek támogatására. A szerb történetírás máig kellő jogalapnak tekinti ezt Macedónia megszállására s a szerződésben előírt kondominium elutasítására. OPAČIĆ, P.: *Political Ramifications of Serbo-Bulgarian Military Cooperation in the First Balkan War*. IN: DJORDJEVIĆ, D. - Bela K. KIRALY ed.: *East Central European Society and the Balkan Wars*. Columbia University Press, New York 1987. 85-99.

⁶ A beszéd a háborúk után zajlott le a szkupstinában és jegyzőkönyvben rögzítették, de egy korábbi állapotra, a béketárgyalások kudarcára utal. *Report of the International Commission to inquire into the causes and conduct of the Balkan Wars*. (Ed.: REDLICH, J. – GODART, J.) Washington D. C. 1914. (röviden CARNEGIE) 57. Nem szabad elfeledkezni arról, hogy a szerb szkupstina tagjai éppúgy nem tudtak a szerződés titkos részeinek tartalmáról, mint ahogy a szobranje és egyes nagyhatalmak sem. A párbeszédet a radikális *Piemont* c. lap közölte 1913. okt. 23./nov. 5-e után.

⁷ Azaz több tengerpartjuk lesz, míg a szerbeknek az Adriáról is le kellett mondaniuk.

⁸ Budapesti Hírlap (BH), 1913. január 3. A nagyköveti székbe szokás volt párthű embereket kinevezni, de az is előfordult, hogy egy-egy korábbi befolyásos minisztert ide „száműztek”.

⁹ Ilyen volt a *Piemont*, mely főleg a Fekete Kéz és az Egyesülés vagy Halál felfogását tükrözte. Az orgánium címe arra utal, hogy Szerbia a Balkán Piemontja; ez az asszociáció pedig senkiben nem ébresztett kétséget a radikálisok valódi céljai felől.

¹⁰ CARNEGIE: 60.

azért is kétszínűség volt a szerbek a részéről, mert november végéig nem tudhatták, hogy nem jutnak ki az Adriára, jóllehet később erre hivatkoztak, amikor macedóniai kárptólást követeltek. A szerződészegés már ekkor megfordult a szerbek fejében. Az is igaz, hogy Pasic még csak Prilepet kérte, mikor a hadsereg már Monasztir (Bitolj) Szerbiához csatolását követelte, és mikor Pasic ezt elfogadta, a katonai körök előálltak a görögökkel közös határ megteremtésének igényével.¹¹

Bulgáriáról ugyanúgy elmondható, hogy a mérsékelt ruszofilek és a militarista körök elképzelései között jelentős ellentétek húzódtak. Az események menetére nyomást gyakorolt a kormány mérsékelt irányzata mellett a hadsereghez közel álló személyek agresszív viselkedése is (ide tartozott Ferdinánd cár). Bulgária Gesov bolgár miniszterelnöknek a Balkán felosztására vonatkozó tervével,¹² továbbá Trákia és Macedónia egyidejű követelésével szintén elhagyta a felszabadító háború pályáját, és területszerzővé változtatta a Balkán felszabadításának folyamatát. Macedónia nagy részét szerződéssel, Trákiát fegyverrel biztosították maguknak. A szerződés titkos részeinek eltitkolása viszont a kormányzat létérdeke volt. Az IMRO¹³ ugyanis nem tűrte volna el Macedónia felosztását, mivel a terület függetlenségéért vagy autonómiájáért harcolt, nem pedig bizonyos részeinek Bulgáriához csatolásáért. A Bulgáriában megalakult Külső Macedón Forradalmi Bizottság viszont a terület Bulgáriához csatolásáért küzdött. Nyilvánvaló volt, hogy két ellentétes elképzelésnek a kormányzat nem felel meg, viszont mindkét csoportosulás rendelkezett parlamenti és katonai szimpatizánsokkal.¹⁴ A kormányzat nyolc hónapig meg sem kísérelt behatolni Macedóniába, holott a kondomínium léte elvileg ezt lehetővé tette volna.¹⁵ A bolgárok e lépés előtt békét akartak kötni a törökökkel. A kormányzat részéről azonban hiba volt azt gondolni, hogy lehetséges Konstantinápoly és a szorosok elfoglalása és birtoklása nagyhatalmi beleegyezés nélkül. A csataldzsa roham (1912. november 17-18.) más célt ugyanis nem szolgálhatott, hiszen Kiamil nagyvezír november 3-án a nagyhatalmakhoz fordult segítségért, november 11-én pedig ismételt békét kért, amit a bolgárok elutasítottak.¹⁶

Genadiev külügyminiszter a bukás után élénken kritizálta a bolgár vezetés Csataldzsa alatti magatartását, hiszen még kétszer nyílt alkalom a békekötésre. Teodorov volt pénzügyminiszter viszont megvédte a kormányt, mondván, hogy Szavov tábornok vezérkari főnök s Ferdinánd cár ragaszkodott a fegyverszüneti tárgyalások ideje alatt a hadműveletek folytatásához. A második esetben, Kalcsev bankár magánküldetése során, Noradunghian török külügyminiszter Trákia és Macedónia autonómiáját ajánlotta fel, továbbá a tárgyalások Dedeagacs kondomíniumáról és a város átadása esetén a drinápolyi őrség Csataldzsába való fegyveres távozásáról szóltak, ami a bolgár kormány számára nemcsak elfogadhatatlan volt, de Gesov állítása szerint nem is tudtak róla.¹⁷

A harmadik tárgyalás 1913. január 8-án zajlott Noradunghian és Szavov között, párhuzamosan a londoni békekonferencia hasonló törekvéseivel. A törökök felajánlották Driná-

¹¹ Uo.

¹² A bolgár miniszterelnök a Monarchiára csöppet sem hízogó terveit bukása után vetette papírra, de úgy, mint a háború idején megfogalmazódott lehetőséget. GUESHOV, I. E.: *The Balkan League*. London, 1915. 27. Szintén ismerünk egy bolgár térképet, mely Bulgáriának juttatja az összes török területet, sőt Niš városát is. CASSAVETTI, D. J.: *Hellas and the Balkan Wars*. h. n. 1914. 315-316.

¹³ Belső Macedón Forradalmi Szervezet (1893).

¹⁴ Macedónia megosztása elképzelhetetlen volt a bolgár közvélemény – azaz a polgárság – számára, a Balkán Szövetség azonban e nélkül létre sem jöhetett volna, esélytelenné téve a bolgár aspirációkat. Ez az antagonizmus végigkísérte Gesov kormányzását és végül a bukásához vezetett.

¹⁵ A szerződés értelmében a megszerzett területek kondomíniumként kezelendők. A szerbek egy ilyen lépést ellenségesnek tekintettek, és később is elzárkóztak az erre vonatkozó bolgár kérések teljesítésétől.

¹⁶ CARNEGIE: 58.

¹⁷ Uo.

poly átadását, ha a bolgárok tiszteletben tartják a muszlim törvényeket, s nem támogatják a görögök szigetekre vonatkozó elképzeléseit. A különbékét azonban a szerb-bolgár egyezmény tiltotta. A kormányzat így vállalta a háború folytatását.

A szerbek mindig is gyanakodva tekintettek a bolgárokra, s az újságokban időnként olyan hírek röppentek fel, hogy Bulgária 150 ágyúért és a drinápolyi segítségért lemondana Macedóniáról. Márciusban aztán elterjedt, hogy a drinápolyi segítségért cserébe Bulgária lemondott a Vardar jobb partjáról, s a bal parton Ovcsepoljéről is. Ezeknek a szerb lapokban közzétett vágyaknak semmi közük sem volt a valósághoz, mint ahogyan az sem volt igaz, hogy a bolgárok 50 ezer görög katona segítségével ellenében lemondtak volna Szalonikiról. A szerződést nem ismerő közvéleményt azonban félretájékoztatták.

Pasics már novemberben szükségesnek látta szerződés revízióját, majd decemberben hivatalosan is közölte ezt a bolgár kormányfővel, s 1913 februárjában megismételte a felhívást.¹⁸ A szerb álláspontot legmarkánsabban Sztojan Protics Balcanicus álnéven írt röpirata tükrözte, mely a szerződést a „*pacta servanda sunt sic stantibus*” elve alapján értelmezte: csak addig kell érvényesnek tekinteni, ameddig a létrejöttékor fennálló körülmények meg nem változnak. Szerinte a bolgár segítségnyújtás elmaradása, s amiatt, hogy a szerbeknek nem sikerült egy adriai kikötő megszerzése, a szerződés érvénytelenné vált. Pacics csak május 29-én fogadta el ezt az érvet, de Velesz lakóinak már március 12-én azt mondta, hogy a város, a szerződés szövegével ellentétben, szerb kézen marad.

A bolgárok tisztában voltak a szerb álláspont módosulásával, ami szerződés értelmezésének egyoldalú megváltoztatását jelentette. Rzsukanov őrnagy, a szerb hadsereghez kiküldött bolgár katonai attasé április 16-án arról értesítette feletteseit, hogy a szerbek elképzelése szerint a Zletovska, a Bregalnica és a Lakavica folyók mentén húzódik majd a szerb-bolgár határ. Ez egyébként a haderők aktuális elhelyezkedését tükrözte; s ettől nyugatra bolgár erőket nem engednek be a területre. A szerb katonai klikk ekkor már a Sztrumafolyó menti határról ábrándozott, s ezt a szerb-görög szerződésben később le is fektették. A szerb nagykövét április 6-án bolgárellenes katonai szövetségre tett javaslatot Bukarestben és május 2-án a görögök is ezt ajánlották.¹⁹

Szerbia és Görögország közeledése már 1913 januárjában megkezdődött, mikor Sándor, szerb trónörökös, és Miklós, görög herceg, Szalonikiben tárgyalt egy esetleges bolgár támadásról. A görög koronatanács május 2-án úgy döntött, hogy szövetségi szerződést kell kidolgozni Szerbiával. Venizelosz Londonból visszatérőben tárgyalt Pacicsal. Ezt egy katonai konvenció követte június 1-én, egy nappal a londoni béke megkötése után. Ebben Bulgária megkérdezése nélkül már meghúzták az új határokat, Macedóniát felosztották egymás között, s Albániát is érdekszférákra osztották.²⁰ A szerbek és a görögök célja az volt, hogy közös szerb-görög határ jöjjön létre, mely Albánia kettéosztásával a Skumbini folyó mentén kezdődött volna. A határ az Ohridi-tónál lép át Macedónia területére, majd Monasztírt szerb kézen hagyva Gevgelijáig terjed. Innen a szerb-bolgár határ követi a Vardar folyását a Bojímia-Dere összefolyásáig, ahonnét keletre fordul a régi bolgár határ felé. A görög-bolgár határ Gevgelijánál kezdődik és a Khalkidiké-félszigetig tart, s ez utóbbit a görögöknek juttatta (III. cikkely).²¹ Monasztírról Venizelosz lemondott, cserébe a

¹⁸ A nagyhatalmak a londoni konferencián nem kívántak beleszólni a megszerzett területek elosztásának kérdésébe, mert ekkor már tudták, hogy azt az egymás közötti szerződések rendezik. Utólag ez talán hibának tűnhet, de a nagyhatalmak közötti viszony így is kiélezett volt az albán határkérdés, a Szandzsák és a görög szigetek sorsa miatt, ráadásul az oroszok is ragaszkodtak döntőbírói tisztükhöz.

¹⁹ CARNEGIE: 60.

²⁰ HELMREICH: 347.

²¹ *Nemzetközi szerződések IV. A világpolitika szerződései*. Szerk.: HORVÁTH Jenő, Budapest, 1922. 239-241.

szerbek elismerték a görögök jogát Szalonikire.²² Hamarosan egy hasonló bolgár ajánlat is befutott: ha a görögök elismerik Monasztirt bolgár tulajdonnak, Szófia lemond Szalonikiról. Ezzel egy szerbellenes szövetséget kínáltak, mert Monasztir ekkor szerb kézen volt. Venizelosz elutasította a javaslatot, mert már aláírta a szerb-görög szerződést, ami tiltotta a külön egyezményt a bolgárokkal (II. cikkely). A kölcsönös segítségnyújtási szerződés szövege kimondja: amennyiben Bulgária nem fogadja el ezeket a határokat, az antant döntőbíráskodását fogják kérni, s ha Bulgária ezt is elutasítja, akkor erővel kényszerítik ennek elfogadására. Fontos feltétel, hogy a felek nem kötnék különbékét. S mivel Szerbia lemondott a kikötőhöz jutásról, a görögök a szerződésben engedélyezték Szaloniki kikötőjének, valamint a Szaloniki-Üszkü, Monasztir-Szaloniki vasútvonalak ingyenes használatát. A szövetségi szerződés kölcsönös segítségnyújtást ígért egy harmadik ország felől (Monarchia vagy Törökország) érkező, ki nem provokált támadás esetén.²³

A katonai konvenció háborús helyzet esetén jelölt ki új határokat. A Vardartól keletre és a Perelik-Vardar vonaltól északra a szerbek, délre a görögök okkupálhattak újabb területeket, tovább csökkentve Bulgária macedóniai jelenlétét. Ezen kívül Szerbia jogot nyert egy 10 km-es tengeri korridor létrehozására Xanthitól északra a Nesztosz bal partján, s ezzel kijutott a tengerre. Mivel közös hadműveletekről nem határoztak, a szerbek a második Balkán-háborúban már napokkal korábban békét akartak kötni, nehogy a görögök túl nagy területi nyereségre tegyenek szert.

A bolgároknak 1912-ben nem sikerült területi egyezsége jutni a görögökkel. 1912. október 25-én ugyan a görög kormányzat tett egy javaslatot a terület megosztására, mely Görögországnak 2 millió, Bulgáriának 1,3 millió lakost juttatott volna.²⁴ Bár Venizelosz 1913 januárjában a bolgárok javára módosított ezen, Gesov számára –csak a szigeteket adta volna Görögországnak – még mindig elfogadhatatlan volt a javaslat. 1913. május 2-án a Times tudósítója, Bouchier, arról informálta a bolgár vezetést, hogy Venizelosz Szalonikiért cserébe elfogadja a Khalkidiki-félsziget északi részén lévő tavak láncát görög-bolgár határnak. A bolgár-görög viszony azonban a két hadsereg ellentétei miatt megromlott és még a demarkációs vonalban sem tudtak megegyezni. A görögök ekkor kezdtek tárgyalni a szerbekkel is. A két fél közti megállapodás aláírásáról Gesovnak is tudomása volt. Az egyezmény azért sem maradt titokban, mert a *Neologosz* című konstantinápolyi lap június 9-11-i számai szerint a szerződés bolgárellenes, és a tervezett hadműveletekről is olvasható beszámoló.

A románok egészen a háború kitöréséig nem csatlakoztak egyik félhez sem, s a szerbek sem voltak biztosak abban, hogy melléjük állnak. A szerbek a montenegróiakkal is tárgyaltak. Nyikita király ugyanis arról informálta az osztrák katonai attasét június 24-én, hogy 14 ezer embert ígért Szerbiának.²⁵ A görögök és a szerbek a legyőzött törökökkel is tárgyalásba bocsátkoztak, s Törökország szabad kezet kapott Trákiában, ha a bolgárok megtámadják a szövetségeseket. Szerződés azonban nem született, ennek ellenére a szerbek biztosak voltak a török támogatásban.

A szerbek emellett az antanttal, a görögök az antanttal és Berlinnel is jó viszonyban voltak. A németek nem értesítették a szerb-görög szövetségkötésről a Monarchiát. Míg a görög és szerb államférfiak ez ügyben igen előrelátóan gondolkodtak és cselekedtek, addig a bolgárok várták, hogy a szerb-bolgár szerződés pontjai megvalósuljanak. Ez végső soron diplomáciai elszigetelődésükhöz vezetett.

²² MARRIOTT, J. A. R.: *The Eastern Question. A study of European Diplomacy.* Oxford, 1917. 394.

²³ *Nemzetközi szerződések IV.* 239-241.

²⁴ GUESHOFF: 67.

²⁵ Österreich-Ungarns Aussenpolitik (Ö-U. A.). Hrsg.: Bittner-Pribram-Übersberger. Wien, 1930. Bd. VI. 7479. A feleknek nagyon fontos volt, hogy Bulgária legyen a támadó fél.

A békekötés után felerősödtek a bolgárellenes hangok, mivel a májusi béke nem tartalmazta a törököktől zsákmányolt területek felosztását, jóllehet a szerb képviselők ennek többször is hangot adtak. „Szerbiának joga van ezekre a területekre, mert fegyverrel elfoglalta őket és Bulgária amúgy is képtelen még egy hadműveletre az általános húshiány miatt.” – fogalmazta meg tömören Putnik tábornok a szerb kívánságokat. Szófiában a *Mir* nevű bolgár lap caféolta a szerb álmokat. „Bulgária inkább Drinápolyról mond le, mint a macedóniai városokról.” – írta a lap. A szerbek replikája sem késett, és cserébe a szövetségi szerződés felülvizsgálataért felajánlották a drinápolyi hadizsákmányból való részesedésüket, 42 millió koronát, hozzátevé, hogy nem kéri a Bulgáriának nyújtott 18 millió korona értékű hadiszállítások megtérítését.²⁶ A bolgárok ezt elutasították.

Május 6-án a szerb vezérkar kiadta a parancsot a haderők Üskübtől (Škopje) keletre való felvonulására. A bolgárok erre különbékét akartak kötni a törökökkel, mely ellentétes volt a szerződés szövegével. Danev, közös bolgár-albán határ tervét vázolta fel Dibra (Debar) környékén, ami azért furcsa, mert a város a vitatott zónában volt.

Május 25-én Pasics ismét felszólította a bolgárokat a szerződés módosítására.²⁷ A szerbek arra hivatkoztak, hogy 1. Bulgária megsértette a szerződést azzal, hogy nem küldött megfelelő létszámú csapatokat a Vardar-völgybe. 2. Szerbia több fegyvert, csapatot és ellátmányt küldött Drinápoly alá, mint az a szerződésben elő volt írva. Ezt a kötelezettséget annak idején a két fél becsült erejének arányában állapították meg, de úgy tűnik Szerbia háborús potenciálja nagyobb volt, mint Bulgáriáé. 3. A szerződések megkötése idején abban állapodtak meg, hogy Szerbia kijáratot kap az Adriára, de a nagyhatalmak ezt megakadályozták. Belgrád ezért úgy vélte, hogy Bulgária rovására kompenzáció illeti meg. 4. A bolgárok a szerb segítségnek köszönhetően sokkal több területet szereztek Trákiában, mint várható volt, s a szerbeket. ezért is kompenzáció illetné meg.

A szerb követelések legalább annyira ésszerűek voltak, amennyire mohók is. A szövetségi szerződés értelmében azonban a bolgár pozíciók erősebbek voltak. Az 1912. szeptember 28-i katonai egyezmény ugyanis felmentette Bulgáriát a 100 ezer fő Vardar-völgybe küldése alól. Sőt, a szerb segítség Drinápolynál és Szkutarinál a szerződésből következett. A nagyhatalmak pedig Szerbiát akarták megfosztani a tengeri kijáratától, nem pedig Bulgáriát büntetni. Fordított szituációban, román-bolgár viszály esetén fel sem merült, hogy Bulgária Szilisztria elvesztéséért cserébe szerb területeket kapjon. A szerződés titkos záradéka pedig felhatalmazta Bulgáriát, hogy a Rodopétól és a Sztrumától keletre lévő területeket okkupálja, beleértve Drinápolyt is.²⁸ Albániát a szerződés nem említette, a kortárs szerzők azonban úgy vélik, hogy a „*Šar-hegységtől északra és nyugatra*” formula nemcsak Koszovót és a Szandzsákot, de Albániát is jelenti.²⁹

Gesov bolgár miniszterelnök, ragaszkodva a szerződés betű szerinti értelméhez, nem tudta megakadályozni a szövetség széthullását. Június 2-án belátta politikája bukását és lemondott. Bukásában közrejátszott, hogy a szobranje követelte, mutassa be a bolgár-szerb szerződést, amelynek megkötéséhez nem kérték ki a törvényhozás hozzájárulását.³⁰ Némi időhúzás után Danev alakított kormányt.

Június 1-én Szazonov orosz külügyminiszter kérésére Gesov még találkozott Caribrodiban Pasiccsal. A bolgárok szerint nem esett szó a szerződés felülvizsgálatáról.³¹ A

²⁶ Pesti Napló (PN). 1913. május 15.

²⁷ GUESHOFF: 90.

²⁸ CARNEGIE: 61-62.

²⁹ MARRIOTT: 392-394.

³⁰ Erre egy alkotmánymódosítás adott lehetőséget, melyet burkoltan ez okból hoztak. Félő volt, hogy a szobranje nem fog beleegyezni a szövetségi szerződés feltételeibe.

³¹ GUESHOFF: 74.

bolgár fél a szerződés titkos részeinek nyilvánosságra hozatalát szerette volna elérni, amit Pasic ellenzett, mivel épp elutazása előtt vázolta fel a szkupstinának Szerbia leendő határáról való elképzelését. A szerb szkupstina nem akarta, hogy a miniszterelnök biztosíték és ellenőrzési lehetőség nélkül utazzon ki, ezért a parlament nyilvánossága előtt kellett „*hitvallást tennie*” a szerződés felülvizsgálatáról. Gesov közben megtudta, hogy Ferdinánd cár kedvező választ adott a hazai ellenzék háborús javaslatára május 30-án, és beadta lemondását. Ezt követően értesült Pasic színvallásáról. A szerb miniszterelnök nem tudta, hogy Caribrodban egy ex-miniszterelnökkel találkozott június 2-án. Szazonov ezután Szalonikibe akarta hívni az összes miniszterelnököt, ez azonban meghiúsult.

Az új bolgár kormányfő, Danev, is a szerződés szövegében bízott, meg sem fordult a fejében, hogy a szerbek azt nem fogják betartani. Az oroszok továbbra is együtt akarták tartani a Balkán Szövetséget a Monarchia ellen, ezért kapóra jött a bolgárok felkérése május 19-én, hogy legyenek döntőbírók.³² A szerbek ebbe csak akkor mentek volna bele, ha az ott hozott döntés nem kötelező érvényű. A cár június 8-án személyesen írt a két félnek. „*A bolgár és a szerb nép szövetségükkel minden viszály eldöntését Oroszországra bízták... A döntőbíró szerepét nem előjognak, hanem kötelességnek tekintve értesítem Felségedet, hogy a szövetségesek közötti háború számomra nem közömbös. Az az állam, mely elkezdene a háborút, felelős lenne érte a szlávság előtt, minden szabadságot fenntartok tehát magamnak és Oroszországnak a bűnös harccal szemben...*”³³ A szerbek érdeklődésére Hartwig orosz követ kijelentette: Oroszország sohasem ígért az adriai kikötőért kompenzációt Macedóniában, ami nagy meglepetést okozott, és kormányválság alakult ki, de Pasic lemondását a király nem fogadta el.³⁴ A cár június 8-i táviratára a szerbek azzal replikáltak, hogy „*...Nem követhetünk el kollektív nemzeti öngyilkosságot, mert Pétervárort vagy Carszkoje Szeloban úgy döntöttek*”.³⁵ Hartwig Belgrádban azt a tanácsot adta Pasicnak, hogy ne annektálják Macedóniát, mint azt Péter király tervezte június 27-én, 10 éves uralkodói jubileumán, hanem értsék el, hogy a bolgárok kezdjék meg az ellenségeskedést.³⁶

Danev június 12-én elfogadta azt a szerb javaslatot, hogy mindkét fél csökkentse negyedére mozgósított haderejének létszámát, de azzal a feltétellel, hogy a vitatott területeket közösen szállják meg a kondomínium elve alapján. Mivel eddig itt csak szerb katonák állomásoztak, ez a bolgárok bevonulását jelentette volna a Vardartól nyugatra lévő területekre, ezért a szerbek visszautasították a kérést. Így a létszámcsökkentés sem valósult meg. Ráadásul Pasic még azt is akarta, hogy ne csak a vitás területekről döntsenek, hanem egész Macedóniáról, és a görög igényeket is el akarta ismertetni a tárgyalások során.³⁷ A görögök bevonása kényesen érintette a bolgárokat, akik válaszul felvetették a kondomínium érvényességét Szalonikire is, mire a görögök élesen tiltakoztak: „*Kondomínium követelése Szalonikire olyan hallatlan igény, melyre Görögország csak úgy válaszolhat, hogy kondomíniumot követel Thráciában.*”³⁸ Ezzel viszont végleg eldőlt, hogy a görögök ki mellette állnak a konfliktusban.

A *Piemont* c. szerb lap úgy állította be az eseményeket, mintha a pétervári találkozó a szerbek kezdeményezésére született volna, melyre mind a négy (!) érdekelt fél 2-2 delegátust küldhetett, akik szótöbbséggel határoznak és ez kötelező érvényű.³⁹ Könnyű elképzelni,

³² Helmreich: 355.

³³ HELMREICH: 356.

³⁴ BH. 1913. június 24.

³⁵ CARNEGIE 64. Ez előrevetíti a szerb hozzáállást is egy számukra kedvezőtlen döntés esetén.

³⁶ BH. 1913. június 6. – HELMREICH: 356.

³⁷ Helmreich: 358.

³⁸ BH. 1913. június 24. Szaloniki közös görög-bolgár megszállás alatt állt, de a közigazgatás görög volt.

³⁹ BH. 1913. június 3.

hogy a szerb-montenegrói-görög szövetség erőfölénye miatt milyen eredménnyel zajlott volna egy ilyen találkozó a bolgárok számára. Az orosz döntőbíráskodásról nem ilyen elképzelésük volt. A bolgár kormány válaszul kiterjesztette a hadkötelezettséget a muszlimokra is, akik évi 100 frank nagyságú összeg fejében eddig mentesültek ez alól. Így 127 ezerre növelték az újoncok létszámát. A bolgárok helyzetét nehezítette, hogy a londoni tanácskozáson Pichon francia külügyminiszter megtiltotta a törökökkel való külön egyezményt, azzal fenyegetőzve, hogy nem támogatja a jóvátétel kérdését, és a szövetségesek belefutnak az adósságokba.⁴⁰

Danev ilyen feltételek mellett nem akart Pétervárra utazni. Június 21-én az orosz külügyminiszter közölte a bolgárokkal, hogy a szerbek feltétel nélkül elfogadták az orosz döntőbíráskodást. A június 30-i eseménydús parlamenti ülésen Pasics megerősítette, hogy május 29-i nyilatkozata alapján fog eljárni, és azt állította, hogy csak azért fogadta el a döntőbíráskodást, mert biztosítékot kapott, hogy az kiszélesített alapokon nyugszik majd, azaz nemcsak a szerződés titkos függelékének 4. cikkelyében megállapított vitás területek kérdésében születik döntés, hanem a görög-bolgár kérdés is napirendre kerül a szerb-bolgár ügygel együtt. Ez ellentmondásban volt a bolgárok felé tett orosz nyilatkozattal. Az ellenzék így sem sikerült meggyőznie. Ribarác, ellenzéki képviselő, Macedónia azonnali annexióját szorgalmazta, egy másik, Marinkovics, kijelentette, hogy inkább bízik a szerb fegyverek erejében, mint Pasicsban. Draskovics pedig leszögezte, hogy a Vardar-völgy Szerbia létérdeke, és olyan döntőbíráskodás, mely ezt figyelmen kívül hagyja, érvénytelennek tekintendő.⁴¹ Az ellenzék támadása miatt veszélybe került Pasics pétervári küldetése, ekkor azonban befutott a hír a bolgár hadmozdulatokról.

*„Meg fogjuk vívni ezt a háborút, ha föltétlenül meg kell tenni, és ha ránk erőszakolják. De ez a háború rettenetes örökség. Meg fogjuk egymást semmisíteni anélkül, hogy az egyik vagy másik bármit is nyerne, mert nem szabad elfelejteni, hogy az európai fővárosokban nem fogják a Balkán-félszigetet kétszer felosztani anélkül, hogy ők is ki ne vennék belőle a részüket”*⁴² – figyelmeztetett Ferdinánd. A bolgárok június 18-án választottak a szerb jegyzékre, mely a leszerelésről és a cár döntőbíráskodásáról szólt. Bár mindebbe beleegyeztek, továbbra is a szerződés szövegét tekintették tárgyalási alapnak. *„Bulgária katonai intézkedései csak a szerb kormány intézkedéseinek a következményei. Amikor az összes bolgár csapatok a török határnál állottak és a macedóniai szerb határ mentén mindössze 8 ezer bolgár katona volt, a szerb kormány... összes haderejének a bolgár határra való összpontosítását rendelte el... és a harmadik korosztály összes tartalékosait behívta. Ez... egyidőbe esett a görög csapatok koncentráálásával a határnál, hol csak két bolgár ezred volt.”*⁴³

Szófiában konfliktus volt a kormány és a katonák között is. Danev hozzáállása a háborúhoz nem szerzett híveket a bolgár politikának. Ő és Teodorov meg volt győződve, hogy háború nélkül is megtarthatnak mindent. A katonák s az ellenzék azonnali leszerelést vagy háborút követelt. Közelgett az aratás ideje, s a katonákat nehéz újra mozgósítani, ha hazaküldik őket. Az újabb háborúhoz ugyanakkor nem volt elegendő forrás.

Június 22-én a bolgár kormány tanácskozott, s két téma volt napirenden: 1. Az oroszok június 21-i felhívására adandó 4 napon belüli válasz. 2. Szazonov kérése: támadás, vagy a mozgósítás azonnali leállítás a macedónokkal teli hadsereg veszélyes hangulata miatt. Danev ekkor döbönt rá, hogy háború az egyetlen megoldás. Szavov szerint *„Danev azért*

⁴⁰ BH. 1913. június 7.

⁴¹ PENENNRRUN, A.: *Quarante jours de guerre dans Les Balkans*. Chapelot, Párizs, 1914. (Piemont, 1913. július 1.).

⁴² BH. 1913. június 2.

⁴³ BH. 1913. június 18.

volt a háború mellett, mert ha Szentpétervárra mennénk, veszítenénk.”⁴⁴ Kollégáival közölte: az előző este arra a következtetésre jutott, hogy a szerbek akkor is hadat üzennek, ha a döntőbíráskodás számukra kedvezőtlen fordulatot vesz, jobb tehát megtenni most, megelőzve őket, míg a hadsereg együtt van. Danev tehát Szavov álláspontját hangoztatta, jóllehet nem exponálta magát nyíltan a tábornok véleménye mellett. Teodorov pénzügyminiszter ellenezte a felvetést és bízott az orosz döntőbíráskodásban. Ha a szerbek a döntés ellenére hadat indítanak, a nagyhatalmak ellenkezésével találják szembe magukat, ugyanúgy, mint az adriai kikötő esetében.⁴⁵ Egy kivétellel minden miniszter a béke mellett voksolt, a militarista köröket képviselő Kritovot nem engedték szóhoz jutni. Tény, hogy Európában mindenki szerb győzelmet jósolt a döntőbíráskodáson. A minisztertanács után Danev, Szavov és Teodorov azonnal Ferdinánd vranjai kastélyába mentek jelentéstételre. Végül az uralkodó is elfogadta a döntőbíráskodás szükségességét, és az orosz követtel közölték, hogy Danev három nap múlva elutazik, de csak azzal a feltétellel, hogy a döntés további nyolc napon belül megszületik. Ez utóbbit Szavov tábornok javasolta.

Teodorovot Tosev, a pétervári követ, arról informálta, hogy a háború Bulgária vesztét fogja jelenteni. A cár csak a szerződésben meghatározott vitatott területeken gyakorolja majd döntőbírói tisztségét.⁴⁶ Amennyiben a bolgárok nem utaznak Pétervárra, az oroszok nem védik meg őket, a franciák nem adnak kölcsönt, a németek ez ügyben teljesen a Monarchia mellé állnak, így az orosz döntőbíráskodás érvényét nem kérdőjelezheti meg semmi. A Monarchia pedig csak ígéretet, míg a románok elfoglalják Dél-Dobrudzsát.⁴⁷ A levél minden biztató ígéret mellett, inkább figyelmeztetés volt. Szazonov későbbi levele még inkább megerősítette ebben a háborús pártot, mely azt a következtetést szűrte le, hogy Oroszország nem óhajt egy erős Bulgáriát, tehát Bulgária „*fara da se*”.⁴⁸

Szazonov közös szerb-bolgár nyilatkozatra várt, így figyelmen kívül hagyta a bolgár javaslatot. Ez súlyos hiba volt. Danev azonnal táviratozott a követnek és közölte az orosz féllel, hogy a hét napos döntési határidő az utolsó javaslatuk volt, és a szerbiai bolgár követ visszahívásával fenyegetőzött. Szazonov éppen gyomor- és vesebántalmakkal kínlódott amikor megkapta ezt az üzenetet, ami fel is dühítette. „*Az Önök bejelentése nem lep meg engem. Vártam már kormányuk ilyen akcióját napok óta. Önök Ausztria tanácsát követik. Levesszem magukról a kezemet. A szerbek ostobaságukkal, s Önök inkorrekt magatartásukkal visszautasították Oroszországot és a szlávágot. Az orosz uralkodó nem várt ultimátumot Önöktől... Most az Önök kijelentése után közlöm a miénket. Ne számítsanak tőlünk semmire, és felejtsek el minden egyezség létét közöttünk 1902 óta.*”⁴⁹ - válaszolta az előbbiekre Szazonov.

Ez nem várt lépés volt az oroszok részéről és zavarba is hozta a bolgár politikai vezetést. Vélhetően ennek köszönhető, hogy a háborúpárti körök vették magukhoz a kezdeményezést. Június 26-án a Macedón-Drinápolyi Testvériség fegyverbe hívta Bulgária lakóit, nyomást gyakorolva ezzel a kormányra. A macedónok nem akartak megosztott Macedóniát s félték az orosz döntőbíráskodás eredményétől. Megfenyegették Danevet és az uralkodót, hogy megölik őket, ha elfogadják az orosz javaslatot. A bolgár közvélemény és a politiku-

⁴⁴ HELMREICH: 359. Egyébként mindkét fél úgy vélte, a döntőbíráskodás részrehajló lesz.

⁴⁵ CARNEGIE: 66.

⁴⁶ Ez ugyanolyan jó volt a bolgárok számára, mint amilyen rossz is: az oroszok ugyan elutasították a szerb álláspontot a felülvizsgálatról, viszont semmilyen biztosítékot nem nyújtottak arra, hogy a bolgárok bevonulhatnak a szerbek által ellenőrzött, de Bulgáriának vitathatatlanul járó területekre. A bolgárok vélhetően ez utóbbit akarták kicsikarni a támadás megindításával.

⁴⁷ CARNEGIE: 67.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ 1913. június 25. HELMREICH: 361. Utalás a bolgár-orosz katonai egyezményre.

sok nagy része, nem csak félelemből, a háború mellett volt. Még aznap az oroszok és a szerbek Dobrudzsa azonnali megszállását tanácsolták a románoknak, ily módon kényszerítve Bulgáriát a vitás macedón területekről való lemondásra.⁵⁰

A militáns körök retorikáját és célját jól jelzi két hadiparancs Szavov tábornoktól, melyeket közvetlenül a bolgár támadás megindulása előtt adtak ki.

„Szófia, Főhadiszállás

Június 15/28. 20 óra

Rejtjelzett, nagyon sürgős

A 4. hadsereg parancsnokának,

Radoviste

Azért, hogy a sorozatos szerb támadások visszaverésének sikertelensége ne okozzon romlást csapataink moráljában és azért, hogy az ellenség ne kapjon további bátorítást, megparancsolom, hogy teljes erejével támadja meg az ellenséget az egész fronton, anélkül, hogy leleplezné erőit és anélkül, hogy folyamatos harcérintkezésbe lépne. Ugyanekkor kísérelje meg a lehető legnagyobb erőfeszítéssel a Krivolak fölötti uralmat megszerezni a Bregalnica jobb partján, a 350 m magas Bogoszlavon, Sahad falu 550 magas pontja fölött (Ovcsepolje) és Dobrevo falu közelében.

Nyisson tüzet este és az éjszaka folyamán a sötétség leple alatt hajtson végre egy erőteljes támadást az egész arcvonalon.

A hadműveletnek holnap este (29-én) kell megkezdődnie.

No. 5597.

Szavov tábornok

vezérkari főnök”

„Szófia, Főhadiszállás

Június 16/29. 15.15

Rejtjelzett, nagyon sürgős

A hadseregparancsnokoknak

Egy korábbi parancsokkal elrendeltem a 4. hadsereg előrenyomulását és a 2. hadseregnek megparancsoltam, hogy amint befejezi a Csagez körüli operációkat, vonuljon fel Szaloniki előterében támadásra készen.

A seregparancsnokoknak figyelembe kell venniük, hogy hadműveleteink a szerbek és görögök ellen hivatalos hadüzenet nélkül zajlanak, és hogy a következő fontos elgondolások készítették minket erre:

1. Növeljük a csapatok morálját, és hogy volt szövetségeseinkre immár ellenségként tekintsenek.

2. A szövetségeseink közötti hadüzenet fenyegetésével rábírnuk az orosz kormányzatot, hogy gyorsítsa meg a kérdés megoldását.

3. Az erőteljes csapásokkal – melyet csapataink az ellenségre mérnek – arra kényszerítjük őket, hogy legyenek sokkal békülékenyebbek.

4. Mivel igényeljük azokat a területeket, melyek de facto az ő birtokukban vannak, fegyverek erejével érhetjük csak el újabb területek meghódítását, amit addig fogunk folytatni, míg a nagyhatalmak közbeavatkozása nem hoz nyugvópontot az események menetében. És mivel egy ilyen intervenció bármikor esedékes lehet, azonnal és határozottan kell cselekednünk.

A 4. hadseregnek kísérletet kell tennie Velesz elfoglalására minden áron, melynek eleste jelentős politikai előnyökkel járhat. Ebből következően korábban meg kell szállni a

⁵⁰ BALANYI Gy.: *A Balkán-probléma fejlődése a párizsi kongresszustól a világháború kitöréséig*. Budapest 1920. 330.

Szultantepe-Kratovo vonalat és Klisszelit. A 2. hadsereg, amint befejezte a felvonulást, támadást indít Szaloniki ellen, ha erre a 4. hadsereg helyzete módot ad. Ez esetben 2 vagy 3 dandár erősítés érkezik hozzá. Ha a Krivolak-Gevgeli területet és Gevgeli vasútvonalát elfoglalják csapataink, azonnal meg kell erősíteni a helyet. Ily módon a Vardar mindkét partjának megszállása biztosított lesz.

No. 5647.

*Szavov tábornok
vezérkari főnök”⁵¹*

A hadiparancsokból egyértelművé vált, hogy a bolgárok ellenségként tekintenek a szerbekre, ugyanakkor nem Szerbia katonai megsemmisítésére törekedtek, hanem az általuk igényelt vonal megszállására a Vardar mindkét partján, és a szerbeket tekintették provokáló félnek. A támadást egyértelműen az a cél vezette, hogy kiprovokálják a nagyhatalmak beavatkozását. Danevvel ellentétben a katonai körök ebben reménykedtek.

Június 28-án Szavov parancsot adott, hogy másnap este meg kell támadni a szerb és görög hadállásokat.⁵² A hadsereg morálja kitűnő volt, de a parancsot Szavov nem önkényesen hozta meg, hanem Ferdinánd adta ki a miniszterelnök tudtával. Június 29-én Danev útban volt Várna felé, hogy egy ottani orosz hajó Odesszába szállítsa, amikor hírt kapott a hadműveletekről. A kormány lemondással fenyegetőzött, mert nem tudott a támadásról.⁵³

A miniszterelnököt sokáig felmentették a vádak alól, de van rá bizonyíték, hogy tudnia kellett az előkészületekről. Ferdinánd július 18-án az osztrák követnek azt nyilatkozta, hogy a szerbek elleni támadásra ő adott parancsot, de a görögök megtámadása miatt Danev okolható, és ő nem is tudott róla.⁵⁴ 1912 augusztusa óta ez volt az első eset, hogy a király a beszélt a követtel, ami jelzi az esemény fontosságát és a helyzet súlyosságát. Ez viszont megdőnti Poincaré francia elnök vádaskodását, hogy Ferdinánd az osztrák-magyar követ biztatására üzent hadat.⁵⁵ Szavov azt állította, hogy Danev nem kérdezte meg őt a katonai helyzetről, de arról június 29. és július 2-a között mégis tudnia kellett, hiszen állandó telefonkapcsolatban voltak. Danev ugyanakkor azt állította, hogy június 30-ig nem tudott a katonai cselekményekről. Később a bolgár vizsgálóbizottság a vezérkari főnök verzióját találta hitelesnek, vagyis a felelősség a királyra és Danevre hárult.

Értesülve a tudta nélkül kiadott parancsról, július 1-én a kabinet leállította a támadást. Szavov azt állította, hogy július 1-én Danev 10 órakor írásos parancsot adott át neki, hogy állítsa le a támadást. 1 óra múlva azonban befutott a király küldötte, az uralkodó parancsával a háború folytatásáról. Szavov már kiadta a parancsot a hadműveletek leállításáról, csakhogy a szerbek ezt kihasználva jelentős előretörést értek el⁵⁶, ezért kérte Danevet, hogy engedélyezze az újbóli támadást, azt ígérve, hogy július 7-ig, a román mozgósítás megkezdéséig békét kényszerít Szerbiára. A miniszterelnök tudott arról, hogy a románok háború esetén Bulgária ellen mozgósítanak. Arra hivatkozva, hogy a kormány nem egyezik bele, nem engedélyezte az újbóli támadást. Szavov úgy vélte, mindenki önálló fellépést várt el

⁵¹ CASSAVETTI: 319. (Mir, 1913. július 31.). CARNEGIE: 65.

⁵² CARNEGIE: 67.

⁵³ Egy bolgár alkotmánymódosítás lehetővé tette, hogy az uralkodó a parlament hozzájárulása nélkül hozhasson döntéseket. Ennek esett áldozatul a kormány.

⁵⁴ Báró Burián István naplói és távirati könyvei, 1907-22. Budapest 1999. A MREZSLT forráskiadványa. 65. 1913. július 21. Burián és Tisza erről Tarnowski nagykövettől értesült.

⁵⁵ HELMREICH: 362-363.

⁵⁶ Péter szerb király e szavakkal küldte harcba csapatait: „A bolgárok, tegnapi szövetségeseink, akikkel vállvetve küzdöttünk, akiket mint testvéreinket igaz szívvel segítettünk, nem engedik, hogy megszerezzük a macedón területeket, melyekért vérünket áldoztuk. Bulgária a közös hadviselés során megduplázta területeit, és nem engedi, hogy Szerbia csak fele akkora legyen... Bulgária kikötőit tenger mossa, de Szerbiától egy kikötőt is sajnál...” GUESHOFF: 102.

tőle, hogy majd az ő nyakába varrassák a következményeket. Erre azonban nem volt hajlandó. Július 3-án a király leváltotta, mert „nem teljesítette a támadás folytatására kiadott parancsot”.⁵⁷ Szavov helyére az oroszbarát Dimitriev tábornok került.

A *Pesti Napló* szerint Szavov lemondásának másik oka az volt, hogy nem a Pirot-Niš irányú fő támadási irányba, amint ő eltervezte, hanem a katonailag kevésbé indokolt Macedónia. Szavov azért akart hadműveleteket az előbbi irányban, hogy javítsa a csapatok morálját, befolyásolja az orosz diplomáciát annak megmutatásával, hogy az egykori szövetségesek ellenséggé váltak. Ezen kívül el akarta foglalni az 1912-ben bolgároknak ítélt, illetve vitás területeket. A bolgár-szerb szerződés miatt azonban a király nem akart szerb államterületet megtámadni szerb hadüzenet híján. Így viszont nem lehetett megsemmisítő vereséget mérni Szerbiára.

A támadás leállítására Szazonovhoz kérés érkezett, hogy gyakoroljon nyomást a szerbekre és a görögökre, de ő ragaszkodott a június 25-i ultimátumához, és Bulgáriát kiszolgáltatta a végzetének. A görögök és szerbek nem voltak hajlandók a támadás leállítására, sőt feledve a görög-szerb szerződés cikkelyét az antant döntőbíráskodásáról, agresszornak minősítették Bulgáriát, így a katonai konvenció életbe lépett. Bár Bulgária még nem üzent hadat, mert szerinte csak a neki jogosan megítélt területekre akart bevonulni, ezért nem Niš és Belgrád, hanem a katonailag indokolatlan Vardar felé támadtak. A görögök és a szerbek azonban megküldték a hadüzenetet.

Szavov baklövése az volt, hogy engedelmességet az első parancsnak (másként egyébként aligha cselekedhetett volna).⁵⁸ Nagy a valószínűsége, hogy néhány nappal később maguk a szerbek provokálták volna ki az összecsapást. Ekkor ugyanis már úton volt a Nyikita által megígért 14 ezer katona, jóllehet azt csak a bolgár támadás esetén kellett volna a szerbek rendelkezésére bocsátania.

A bolgár tábornokok a győzelem lázában égtek. A ruszofil Dimitriev tábornok úgy vélte, hogy Szaloniki 3, Belgrád 5 nap alatt elérhető. Ficsev tábornok, egykori vezérkari főnök, a francia katonai attasénak azt nyilatkozta, hogy a szerb hadsereg 8 nap alatt összeomlik.⁵⁹ Mint ismeretes, nem ez történt. Bulgária elszenvetde modern kori történelmének legfájdóbb és legsúlyosabb vereségét, és 1913. augusztus 10-én alá kellett írnia a számára kedvezőtlen bukaresti békét.

A bolgár támadás nem az orosz döntőbíráskodás ellen, hanem annak érdekében jött létre (Szavov parancsa is erre utal), de a történetírás ezt sokáig megkérdőjelezte. Szazonov ingerült hangvételű levele után Danev még habozott, június 30-án azonban hajlandó lett volna Pétervárra utazni. A szerb és görög ellentámadás ezt értelmetlenné tette.⁶⁰

Mach szerint Ferdinánd abban a reményben adta ki a parancsot Szavovnak a támadásra, hogy az első lövések eldördülése után úgyis osztrák-magyar csapatok lépik át a Dunát és békét teremtenek.⁶¹ Ez Ferdinánd egyéni meggyőződése volt (s ezt dokumentumok is alátámasztják), de a bolgár kormány ezt irreálisnak tartotta és nem is hajlott igazából az együttműködésre a Monarchiával. Bécs ugyan több alkalommal mutatott beavatkozási hajlamot a Balkán-háborúk menetébe, de csak egy alkalommal lépett szövetségei beleegyezése nélkül: az 1913. október 18-i ultimátumban, amikor a szerbeket felszólította Albánia elhagyására. A második Balkán-háborúban nem volt komoly veszélye a Monarchia katonai beavatkozásának, sőt a diplomáciai támogatás, Berchtold, osztrák-magyar külügyminiszter

⁵⁷ HELMREICH: 364.

⁵⁸ A király hadbíróssággal fenyegette, ha nem így tesz. CARNEGIE: 68.

⁵⁹ HELMREICH: 365.

⁶⁰ Ö-U. A. VI. 7627.

⁶¹ MACH, Richard von: *Aus bewegter Balkanzeit, 1879-1918*. Berlin. 1928. 235.

„tojástánca” is vérszegényre sikeredett. A Monarchiával eljutottunk a nagyhatalmakhoz, ezért nézzük meg az ő reakcióikat is.

Május 23-án Zsófia görög királyné táviratban közölte testvérével, II. Vilmostal, hogy a bolgár katonák megszállták a görög-bolgár semleges övezetet. Ekkor az angol király és az orosz cár Berlinben találkozott II. Vilmostal, hogy a helyzetet tisztázzák, amit a távollevő Ferenc József igen nehezményezett. A három uralkodó a bolgár cásra hárított minden felelősséget.⁶² Ez súlyos csapást jelentett Berchtold bolgárbarát terveire, míg a görögök szabad kezet kaptak és maguk mögött tudták az említett három uralkodó támogatását. A balkáni német tervek – egy görög-török-román (esetleg szerb) szövetség kialakítása – azonban ellenkeztek a Monarchia érdekeivel.

Gesov még május 29-én megkérdezte Tarnowskit, a Monarchia szófiai követét, hogy a szövetségesek közötti háború esetén mit tenne Ausztria-Magyarország.⁶³ A balkáni helyzet azonban Bécs számára több, nehezen megválaszolható kérdést vetett fel. Ha nem lesz háború és fennmarad a Balkán Szövetség, milyen lesz Bulgária viszonya a Monarchiával? S milyen lesz akkor, ha Ausztria-Magyarország beavatkozik, s még a szövetség is fennáll? Az 1912-es szerződés pontjai között ugyanis a Monarchia ellen irányulók is találhatóak. S ez azért problémás, mert a bolgárok a területi nyereség miatt feltehetően ragaszkodni fognak annak betartásához.

A londoni előzetes békeszerződés aláírása után (május 30.) a küldöttek június 9-ig folytatták a tárgyalásokat. Berchtold többször is megpróbálta rávenni Károly királyt, hogy Szilisztriáért viszonzául adja meg a többször megígért semlegességi nyilatkozatot Bulgáriának. A románok cserébe területeket kértek. Gesov azonban nem fogadta meg Berchtold tanácsát, és nem közeledett Romániához, mert úgy vélte, hogy a Monarchia távol tudja tartani „szövetségését” a beavatkozástól.

Románia távoltartása a háborútól volt a bolgár külpolitika egyik iránya, anélkül, hogy szorosabb kapcsolatokat kelljen kiépítenie Béccsel. Ezt az irányt a ruszofilek képviselték. Ferdinánd cárnak azonban más elképzelései voltak, s április 15-e után Szófia Oroszországhoz közeledett. Tarnowski ezért azt jelezte Berchtoldnak, hogy inkább Romániával építsenek ki jobb viszonyt, s ne Bulgária kegyeit keressék.⁶⁴ Berchtold május 2-án viszont azt hangsúlyozta, hogy Bulgáriával kell szorosabb kapcsolatokra lépni. Jagow, német külügyi államtitkár azonban Romániával és Görögországgal akart szorosabb viszonyt.⁶⁵ Berchtold ennek ellenére figyelmeztette Romániát, hogy tartózkodjon a Szerbiával való szövetségtől. Az osztrák-magyar külügyminiszter kérésére Jagow is hasonló üzenetet juttatott el Bukarestbe 1913. május 29-én,⁶⁶ bár azt gondolta, hogy Románia semlegessége megérné Balcsik átadását.⁶⁷ Válaszul Bukarest azonban kijelentette: ahogy Ausztria nem tűri egy Nagy-Szerbiát, úgy Románia se Nagy-Bulgáriát.⁶⁸ A Monarchia külügyminisztere viszont attól tartott, hogy Szerbia, Görögország és Románia összefogása új életet lehel az osztrákellenes Balkán Szövetségbe.⁶⁹ Berlin viszont németbarát szövetség létrejöttében reménykedett.

Míg Ausztria mindent elkövetett a Balkán Liga szétbomlasztására, az oroszok igyekeztek egyben tartani. Szerencséjükre a Gesov-Danev kabinet osztrákbarát politikát folytatott.

⁶² HELMREICH: 330.

⁶³ Uő. 371.

⁶⁴ Uő. 342-343.

⁶⁵ *Grosse Politik der Europäischen Kabinette* (G. P.) XXXIV. 13291. – ALBERTINI, L.: *The Origins of the War 1914*, I. H. n. 1952. 450.

⁶⁶ HELMREICH: 344. – G. P. XXXIV. 13343.

⁶⁷ G. P. XXXIV. 13348.

⁶⁸ Ö-U. A. VI. 7153.

⁶⁹ ALBERTINI: 451.

Szazonov április 30-án figyelmeztette a feleket, hogy a vitás kérdéseket a szerződés értelmében orosz döntőbíráskodással kell rendezni, nem pedig a fegyverek erejével.⁷⁰ Ezt akkor még mindkét fél elfogadta. Mivel bízott a kedvező orosz döntésben, Gesov nem kockáztatja, hogy Románia és a hármass szövetség barátságáért elveszítse Oroszországot.

Május 30-án Jagow ismét figyelmeztette a Monarchia vezetését, hogy Németországnak sokkal több kötelessége és felelőssége van a „*megbízható Romániával szemben, mint a megbízhatatlan Bulgáriával*”, s ha el akarják érni a románok semlegességét, vegyék rá Bulgáriát a Turtukaia-Balcsik vonal átadására.⁷¹ Berchtold ezt követően a szerb-bolgár katonai konvenció részleteiről érdeklődött. Június 21-én Danev azt válaszolta, hogy a háborús célok elérése miatt a szerb-bolgár szerződésben nincs olyan cikkely, mely Bulgáriát további segítségnyújtásra kötelezné Szerbia irányába. –Ez persze nem volt igaz, hiszen a szerződésnek konkrét lejáratú és felmondási ideje is volt. A Monarchia külügyminisztere úgy vélte, a bolgárok hajlanak a szövetségi szerződés megkötésére, tehát közölték feltételeiket: a német nyomásnak engedve területi engedményeket kértek a románok számára. Mivel másnap Danev úgy válaszolt, hogy az osztrák-magyar-bolgár kapcsolatok szorosabbra fűzésének az a feltétele, hogy a későbbiekben Oroszország és a Monarchia között is barátságos viszony alakuljon ki, a külügyminiszter letett az egyébként is kései próbálkozásról.⁷²

Danev Tarnowski osztrák-magyar követnek küldött feljegyzéséből tudjuk, hogy a bolgár fél még június 29-én is úgy vélte, amennyiben a szerb miniszterelnök hajlandó elutazni Pétervárra, akkor Bulgária megúszhatja a Romániának adandó területi engedményeket.⁷³ Ezért is tért ki Berchtold közeledési kísérletei elől, holott, ha az előbbi gondolatmenetet folytatjuk, arra következtetésre juthatunk, hogy a konfliktus kirobantása az összes fél közül leginkább a románoknak volt érdeke, hiszen őket nem hívták Pétervárra, következésképpen egy békés rendezésben ők semmit sem nyerhettek. A legutóbbi pétervári kirándulás is csupán Szilisztriát eredményezte számukra, és ennél jóval többre vágytak. A bolgárok arról sem tudtak, hogy a szerbek kedvezőtlen döntés esetén háborúra készültek.

A Monarchia számára a pétervári döntőbíráskodás azzal a kellemetlenséggel járt volna, hogy elodázza a Balkán Szövetség kimúlását, ráadásul Románia hoppon marad, ami nem növelte volna Bécs amúgy is apadó népszerűségét szövetségese szemében. A végeredményt tekintve azonban a Monarchia elérte célját, hiszen a Balkán Szövetség szétesett. Egy veszély fenyegetett csak, hogy Szerbia túl nagy lesz ahhoz, hogy a Monarchia perifériájává váljon. Ezért sem Berchtold, sem a „*héják*” – Krobotin közös hadügyminiszter, Conrad vezérkari főnök és Bilinski közös pénzügyminiszter – nem nehezményezték a bolgár támadást. Csak sejteni lehet, hogy Ferdinánd miért döntött a támadás mellett. Mach szerint Ferdinánd cár komolyan bízott a Monarchia Szerbia elleni katonai fellépésében. Érdemes tehát vizsgálat alá venni ezt a lehetőséget is.

Bécs a helyzet válságosra fordultával egyre nagyobb aktivitást mutatott. A nagyhatalmak nem tartották kizártnak a Monarchia fegyveres beavatkozását, ezért Londonban Oroszország kérésére már június 5-én szorgalmazták a mozgósítás leállítását. Berchtoldot több oldalról is szorongatták: növelte aktivitását a Conrad vezette csoport, s ekkor jelentkezett a be nem avatkozás elvével Tisza István, aki kritizálta a nagyhatalmak beavatkozását, kiváltva ezzel az oroszok, de különösen Berchtold nemtetszését is.⁷⁴ A külügyminiszter jú-

⁷⁰ GUESHOFF: 77.

⁷¹ G. P. XXXIV. 13348.

⁷² Ö-U. A. VI. 7486.

⁷³ ALBERTINI: 453.

⁷⁴ „...Ezt a függetlenséget ők saját erejüknek köszönhessék, saját erejükből vívhassák ki, és ne egy vagy több nagyhatalom gyámkodó beavatkozásából kapják ajándékul... A Balkán- államokkal szemben semmiféle előjogokat, semmiféle protektorátust, semmiféle privilegizált helyzetet a magunk részéről nem kívánunk... A mi érdekünk első-

nius 21-én úgy nyilatkozott a vezérkari főnök ismételt és sürgető kérésére, hogy a Monarchia csak bolgár vereség esetén hajlandó beavatkozni Szerbia ellen. Berchtold attól tartott, hogy egy oroszbarát Nagy-Bulgária éppen olyan veszélyes lehet, mint egy Nagy-Szerbia, ezért nem kívánt állást foglalni. Német szövetségese előtt sem tisztázta a helyzetet, így Tschirschky német nagykövet azt táviratozta haza július elsején, hogy ha Bulgária döntő győzelmet arat, s Oroszország beavatkozik Szerbia oldalán, akkor a Monarchia bevonul Belgrádba.⁷⁵ Ehhez képest újabb változást jelentett július 3-án Berchtold nyilatkozata Berlinnek, hogy Monasztír a bolgárokat illeti meg, és szerb győzelem esetén először diplomáciai úton, majd ha kell, erővel is beavatkoznak Bulgária védelmében.⁷⁶ Igaz, ekkor még mindenki a bolgár győzelmet tartotta valószínűnek. A németek ismételten óva intették a beavatkozástól szövetségeseiket. Berchtold félelmeire leginkább Mérey római és Szőgyény berlini nagykövetnek küldött táviratából következtethetünk. Szerinte Nagy-Szerbia létrejötte a pánszláv mozgalmat erősíti majd, míg Románia beavatkozása a bolgárokat az oroszok karmaiba hajszolja, akik az 1902-es szerződés értelmében megtámadják Romániát, ami a Monarchia ellenlépését valószínűsíti.⁷⁷

Mivel a békét nem sikerült fenntartani, a nagyhatalmak a konfliktus lokalizációjára törekedtek. Várható volt, hogy a patthelyzet miatt Oroszország sem a szövetségesekek közötti viszályt, sem Románia intervencióját nem fogja fegyverrel megakadályozni, így a figyelem a Monarchia felé fordult. Külügyminisztere azonban nem kívánt benemavatkozási nyilatkozatot tenni, mert ezzel megkötötte volna a kezét, s úgy vélte, hogy a beavatkozás véresebbé tenné a háborút. E lépés elmaradása viszont az oroszok nehezítését és fokozott figyelmét vonta maga után, így a Monarchiát lekötötték az ezzel járó állandó diplomáciai csatározások, s ezzel a balkáni államok szabad kezet kaptak egymás lemezárulásához.

Bethmann-Hollweg német kancellár nyugalomra intette az aggódo bécsi külügyminisztert és kifejtette: az újabb háború mindkét felet meggyengíti, ezért a Monarchia helyzete semmiképpen sem gyengül majd. Hasonlóan nyilatkozott Jagow is. „*A fejlemények a Balkánon Ausztria számára minden várakozáson felül kedvezőnek mutatkoznak, a Balkán Szövetség felbomlott, az orosz befolyás súlyos csapást szenvedett, a balkáni államok egymást tépik darabokra... És egyébként is a kereskedelmi utak Szaloniki felé sokkal egyszerűbbek, ha csak szerb és görög területen kell áthaladni, mintha a bolgár határ is közbeékelődne*”.⁷⁸ Ez azt jelentette, hogy a németek a Monarchia gazdasági érdekeire hivatkozva, nemcsak Szaloniki bolgár kézre kerülését ellenezték, hanem Monasztírt is, így közös szerb-görög határra tettek utalást, ami egybevágott az új koalíció céljával is. Ez megmagyarázza azt is, hogy miért nem támogatták a németek később sem a Monarchia elképzeléseit.

Ha a bolgár uralkodó arra számított, hogy a Monarchia katonai beavatkozással segít kicsikarni a győzelmet, vagy legalábbis távol tartja Romániát a tüztől, akkor mindkét esetben tévedett. Július 18-án Ferdinánd azt kérdezte Tarnowski követtől, hogy miért nem ragadta meg a Monarchia a pompás alkalmat Szerbia szétzúzására.⁷⁹ Fennmaradt Jovanovics bécsi szerb követ utólagos, ezért kétes bizonyosságú közlése, miszerint Ferdinánd 1912-ben így

sorban a Balkán-államok valódi és teljes függetlenségének biztosítása... Ebben a helyzetben jött közbe Oroszország külön akciója Szerbiával és Bulgáriával szemben... (A Balkán-államok) választhatják a közvetlen megegyezést, a választott bíróságot, vagy a mediációt..., de ezek csak az illető független államok szabad elhatározása alapján és korlátai között mozoghatnak. Minden más eljárás intervenció jellegével bírma, és politikánk sarkpontjával, a balkáni államok függetlenségével teljesen összeegyeztethetetlen volna.” BH. 1913. június 20.

⁷⁵ „Teljes örültség, tehát végül is háború”- vetette a lapszélre Vilmos császár. G. P. XXXV. 13475.

⁷⁶ G. P. XXXV. 13483.

⁷⁷ Ö-U. A. VI. 7612. Berchtold nem tudta, hogy Szazonov megtagadta az 1902-es szerződésben ígért teljesítését.

⁷⁸ G. P. XXXV. 13493.

⁷⁹ Ö-U. A. VI. 7837.

nyilatkozott: „...*Tervem a következő volt: legyőzni Törökországot Szerbia, Görögország és Oroszország segítségével, megsemmisíteni Szerbiát a Monarchia segítségével, végül megverni Görögországot. Ezt a tervet 1912 júliusában közöltem a Ballhausplatz illetékeseivel.*”⁸⁰ Ha a forrás valóságtartalma kétséges is, Ferdinánd július 27-i távirata Tarnowskihoz annak hitelességét látszik megerősíteni: „*Elszalasztottunk egy lehetőséget, hogy letöröljük Szerbiát a térképről. Az Oroszország és a Monarchia közötti háború ügyis elkerülhetetlen és néhány év múlva a feltételek még kellemetlenebbek lesznek számunkra... Élete célja Szerbia megsemmisítése volt, amelyet Bulgária, a Monarchia és Románia között osztottak volna fel és ez meg is történt volna, ha mi közbeavatkozunk.*”⁸¹ Július 21-én Ferdinánd békét kért, majd másnap Genadiev külügyminiszter közölte, hogy hajlandó szövetségre lépni Romániával és a Monarchiával⁸².

Berchtold igyekezett elhárítani a kellemetlen kérést, majd Pétervárhoz, Rómához és Berlinhez fordult. Conrad s Berchtold szakítva eddigi nézeteikkel, Oroszország beleegyezésével kívántak fellépni Szerbia ellen Bulgária védelmét hangoztatva. Pétervár, bár kedvezően válaszolt, kijelentette, hogy nem áll szándékában megsemmisíteni Bulgáriát, s lebeszéltek a Monarchia politikusait a Szerbia elleni beavatkozásról.⁸³ Azt viszont lehetségesnek tartották, hogy Isztip, Kocsána és Kavala városát a bolgárok kapják meg.⁸⁴ Az orosz-osztrák-magyar közeledésre válaszul rövid német-francia egyetértés jött létre kettős céllal: megakadályozni az enyhülés folytatódását, és Kavala kérdésében Görögországot pártfogolni. Ezzel viszont meghíúsult Bulgária utolsó lehetősége a békeszerződés revíziójára.

Ferdinánd elképzeléseinek komolyságát nem áll módunkban ellenőrizni. Ha a bolgár külpolitika ugyanilyen határozott ajánlatot tesz az összeomlás előtt is, vajon több eredményt ér el? Ennek nem volt reális lehetősége. A bolgár külpolitikára a belpolitikai állapotok erősen rányomták bélyegüket, azt pedig a Gesov által a politikai közvélemény nyomása alatt, de ugyanakkor annak jóváhagyása és tudomása nélkül létrehozott szövetségi rendszerből fakadó érdekellentétek, a felszabadító és a területszerző háború antagonizmusa határozta meg.

⁸⁰ ALBERTINI: 460.

⁸¹ Ö-U. A. VI. 8072, 8074.

⁸² Ö-U. A. VI. 7937, 7964.

⁸³ CONRAD, F. von Hötzendorf: *Aus meiner Dienstzeit. III. 1913 und das erste Halbjahr 1914.* Wien-Leipzig-München, 1925. 404-411.—Ö-U. A. VI. 8002.

⁸⁴ MREZSLT 44. b.Tisza-Balogh iratok 2. 28-29.